

FERENCZY ÁRPÁD ÉS AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ MODERN ÁLLAMTUDOMÁNY¹

A magyar közigazgatás-tudomány művelője, Ferenczy Árpád (1877–1930) összefoglaló, rendszerező tanulmányt készített, hogy nemzetközi eseteken, elemzéseken keresztül megismerhesük a 19. századi modern államintézményeket. Komparatiztikai módszerének segítségével megérthetjük a modern állam életjelenségeit, az ún. „modern állam tudományát”.

KULCSSZAVAK:

államintézmények, közjog, összehasonlító államtudomány, politika

• • • • •

1. BEVEZETÉS

Ha a magyar dualista kori közjogtudomány területén vizsgálódunk, akkor elsősorban olyan neves kutató jogtudósokat kell megemlítenünk, mint Concha Győző, Schvarcz Gyula, Kmetty Károly, Ferdinándy Geyza vagy Tomcsányi Móric. Az akkor még kialakuló összehasonlító közjogtudomány kevésbé ismert, ámbar a tudományos élet számára mégiscsak megkérdőjelezhetetlen tekintélyű szereplőjének számító Ferenczy Árpád szintén maradandó munkát írt, akkor is, ha a későbbi tudományos karrierje kevésbé volt látványos, mint az előbb említett kollégáié.

Ferenczy Árpád *A politika rendszere* című könyvének címéből kiindulva az írásomban először arra az alapvető kérdésre keresem a választ, hogy mely tudományterületen vizsgálódik az író. Ennek okán szükség van a korabeli tudományos kategóriák ismertetésére, hogy a cím alapján egyáltalán értelmezhesük a tanulmány tartalmát.

Általánosságban elmondható, hogy 1867-től kezdve a tudományok művelésére és oktatására kedvező hatást gyakoroltak az akkori politikai és társadalmi körülmények. A rohamos fejlődés nemcsak a természettudományokat jellemezte, hanem a társadalomtudományok terén is érződött. A modern értelemben vett tudományosság tulajdonképpen ekkor jelent meg

¹ A kifejezést ebben a formában maga Ferenczy Árpád használta, ezért eredeti formájában hagytuk.

a társadalomtudományok több ágában, így a „politikában” is.² A kiegyezést követően a „politika” mint tantárgy két elméleti nézőpontból volt megközelíthető: az alkotmánytani, illetve a közigazgatás-tani szempontból.³ Ferenczy Árpád az 1900-as évek elején is ezen értelmezési kereteken belül vizsgálta az állam működését az előbb említett könyvében. Az ilyen értelemben felfogott „politika” tudományos vizsgálata (főként a nagy hazai egyetemi tanszékek révén) ebben az időszakban élesen elvált a napi politikai küzdelmekre fókuszáló egyéb szakirodalomtól.⁴ Ebben a magyar gyakorlat nem tért el jelentősen a nyugati mintáktól.

A dualizmus kori Magyarország politikatudósai leginkább államtani politikaelméletekről írnak. Ők voltak azok a 19. század végi gondolkodók, akik még nem a közvéleményről, a népről, a vitakultúráról, továbbá a politikusi személyiségekről, s a politika intézményes és érzelmi aspektusairól értekeznek, hanem alapvetően az államról, mint olyanról. Később azonban ez is megváltozik, és a nem államtani politikaelmélet lesz a kutatások súlypontja.⁵ De ez már egy másik téma.

Ez is magyarázatul szolgál arra, hogy a politikatudomány, az államtudomány és a jogtudomány elválasztása teljes mértékben indokolt. E szemléletmód abból indul ki, hogy az ugyanazon jelenségek különböző oldalait vizsgáló tudományágak egyformán értékesek; az általuk nyújtott ismeretek összekapcsolása, egyoldalúságaik kiküszöbölése a gyakorlati alkalmazó vagy fölhasználó dolga.⁶

Tény, hogy a tudományos kutatások és a tudományos ismeretek közvetítése területén elkerülhetetlenek az átfedések; hiszen bizonyos társadalmi jelenségek több tudományág vizsgálódásának tárgyát, illetve bizonyos ismeretek több tudományág tartalmát képezik. Másrésztől minden társadalomtudományt rokontudományok sokasága vesz körül, ahol a kutatás a rokontudományok eredményeinek a vizsgálatára áttérjed, azokat nem veszi adottnak, hanem kritikailag fölülvizsgálja. Elmondható tehát, hogy a társadalomtudományok területén gyakoriak a több tudományágot érintő, ún. interdiszciplináris kutatások.⁷

Ferenczy is ezzel kezd bele munkájába, azaz lefekteti elsődleges alaptételét, miszerint szükséges „*elhatárolni tudnunk a politika tudományát egyéb oly tudományoktól, melyeknek tárgya szintén az állam s annak jelenségei.*” Majd azzal folytatja, hogy a tudományok közötti különbségtétel keresztülvihető azok céljainak meghatározásával. Így elmélete szerint az állambölcsészet az állam mivoltát kutatja, a politika ezzel szemben egyes államintézmények összehasonlítására és bemutatására törekszik.⁸

Amennyiben a fentiekre, illetve kizárólagosan a címben foglaltakra hagyatkoznánk, azzal a feltételezéssel élhetnénk, hogy Ferenczy egyértelműen a politikatudomány területén alkot-

2 ARCZT Ilona: A „Politika tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 77.

3 Uo., 87.

4 CSIZMADIA Ervin: Beszámoló – A magyar politikatudomány tradíciói (OTKA-azonosító: 69072) keretében végzett kutatómunkáról, 2010, 6.

5 CSIZMADIA: i. m., 9.

6 SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan*, ELTE Eötvös Kiadó Kft., Budapest, 2014, 30.

7 SZILÁGYI: i. m., 30.

8 FERENCZY ÁRPÁD: *A politika rendszere*, Politzer-féle Könyvkiadó-vállalat Kiadása, Budapest, 1905, 1.

ta meg művét. Azonban első olvasás után már megbizonyosodhatunk arról, hogy e tárgykörben inkább egy összehasonlító modern államtudományi kötetet tartunk a kezünkben. Ezt megpróbálják bebizonyítani a következő okfejtések is.

2. FERENCZY ÁRPÁD ÉLETÚTJA

Mielőtt elmélyednénk a könyvelemzés további részleteiben, ismerjük meg jobban szerzőjének az életútját. Ferenczy Árpád neve ugyanis manapság sokak számára ismeretlenül hangozhat. Ez nem meglepő, hiszen a kutatásom során is azt tapasztaltam, hogy a vele kapcsolatos bibliográfiai adatok igencsak szegényesek, felületesek, illetve néha elnagyoltak. Ez ösztönzött a részletes elemzésre, amelynek során elmélyülhettem az – első pillantásra is – tapasztaltnak tűnő író izgalmas szakmai élettörténetében. Izgalmas, hiszen könyvtárosi pályakezdése után egyetemi tanárnak nevezték ki, majd haditudósítónak szerződött, utána pedig buddhista szerzetesi életet választott. Tapasztalt, mert Győrből, szülővárosából, 1901-ben Budapestre, majd Sárospatakra költözött, végleges lakhelyül pedig Indiát, Ceylont választotta 41 évesen.

Ferenczy 1877-ben született, és már egészen fiatalon, 25 éves korában elkezdett publikálni, és idővel könyvek egész sorát adta ki.⁹ Első könyve a század elején, 1902-ben jelent meg *A nemzetközi választott bíróságok múltja, jelene és jövője* címen.¹⁰ *A politika rendszere* című könyve is korai kutatásai közé sorolható. Ezt a munkát 1905-ben, Tisza István első kormányzásának végén adták ki, azaz az 1905–1906-os magyarországi belpolitikai válság előtt.

Könyvét joghallgatóknak szánta, akik számára megismerhetővé akarta tenni hazájuk államintézményeit a további céllal, hogy azt könnyebben összevethessék más államok megfelelő intézményeivel.¹¹ Ez első műve volt abban a tekintetben, hogy a közjogi elemek részletes összehasonlítását vizsgálta, azonban nem az utolsó, amely ezzel a jogterülettel foglalkozott.

Ilyen további közjogi elemző munka volt például *Az angol parlamenti szólásjog és fegyelem történeti fejlődése és jelen állapota (1547–1914)* című könyve, amely az angol jogintézményeket tanulmányozta.¹²

Ferenczy közjogi munkásságából arra következtethetünk, hogy a polgári demokrácia eltökélt híve volt.¹³ A kutatásaiban azonban – a közjog mellett – a magánjog vizsgálata is erőteljes szerepet játszott. Ezt is természetesen nemzetközi térben elemezte. Ilyen témában jelent meg például 1918-ban a *Honosság, illetőség és lakóhely a nemzetközi magánjogban*, illetve 1911-ben *A nemzetközi magánjog kézikönyve* című munkája.

9 Főszerk. KENYERES Ágnes: *Magyar életrajzi lexikon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

10 FERENCZY Árpád: *A nemzetközi bíróságok múltja, jelene és jövője*, Szerzői kiadás, Budapest, 1902.

11 FERENCZY: *A politika...*, i. m., VII.

12 FERENCZY Árpád: *Az angol parlamenti szólásjog és fegyelem történeti fejlődése és jelen állapota (1547–1914)*, Szerzői kiadás, Budapest, 1914.

13 Főszerk. KENYERES: i. m.

1902-ben a budapesti könyvtárosi munkáját feladva,¹⁴ jogakadémiai tanári állást vállalt Sárospatakon, ahol 1904-ben megírta *A politika rendszere* című tankönyvét. 1903-ban a kolozsvári egyetemen, majd 1909-től Budapesten szerezte meg az egyetemi magántanári címet.¹⁵ Jogi tanulmányai után olyan jogterületen végzett kutatásokat, amely már csak az Osztrák–Magyar Monarchia többértű, komplex államigazgatása miatt is egy nagyfokú rendszerátlátást és rendszerező gondolkodást igényelt. Ehhez minden bizonnyal hozzásegítette az Országgyűlési Könyvtárban eltöltött egyévnnyi könyvtárosi munka.

Azon kevesek közé tartozott, aki a magasfokú előkészülést kívánó és emiatt nálunk akkor kellő megbecsülésnek örvendő nemzetközi jog tanulmányozásának is szentelte idejét. Nemzetközi jogásként pedig az idegen nyelvek mestere és művelője is. Jelentek meg német, angol és francia nyelvű írásai is (Timotheus Thümmel und seine Ameisen, Berlin-Grunewald Verlagsanstalt Hermann Klemm AG, Berlin, 1923; *Kunala an Indian fantasy*, London, 1925; *Revue d'économie politique*; *Archives d'anthropologie criminelle*, Athenaeum, 5. kötet 4. sz., Budapest, 1896¹⁶).

Nyelvi jártasságát kiválóan tudta kamatoztatni *A politika rendszere* című könyvének kutatása során is. Szakirodalom tekintetében így releváns, külföldi forrásokra és kutatásokra támaszkodott. Szükség is volt erre, ugyanis könyvében a kor addigi tudásanyagának összefoglalására vállalkozott. Tette mindezt úgy, hogy a társadalomtudomány berkein belül használta az adott terminust, de ami még ennél is fontosabb, hogy jogásként lényegre törő és világos megfogalmazásokkal értette meg olvasóival a legalapvetőbb működési mechanizmusokat, illetve intézményeket.

3. ELEMZÉS

Ferenczy – egyetemi tankönyv lévén – széles körű általános ismeretanyagot állított össze, amely akár a tanuló, akár az olvasó számára is hasznos lehetett az alpműveltségük elsajátításához. A könyv hivatkozási alapját leginkább az elismert tudósok, filozófusok elméletei adják. Ferenczy nemcsak interpretálja a különböző elméleteket, hanem értékeli is azokat, adott esetben kritikát is megfogalmaz.

Az író Arisztotelész, Machiavelli, Bodin, Hobbes, Montesquieu, Rousseau, Tocqueville, Mill, Concha és mások művein keresztül visz közelebb a kutatás teljes ismeretanyagának feltárásához.¹⁷ Angol, német, francia tudósoktól merít, nem elfeledkezve a magyar tudományos élet kiemelkedő alakjairól, akik a politikaelmélet meghatározó egyéniségei voltak akkor (Eötvös, Schvarcz Gyula, Kautz, Concha, Kuncz).¹⁸

A politika rendszere című művének vizsgálati helyszíne leginkább Európa, de foglalkozik az Amerikai Egyesült Államok alkotmányával, államhatalmával, működésével is. Más

14 Addig ugyanis Ferenczy az Országgyűlési Könyvtárban dolgozott.

15 Főszerk. KENYERES: *i. m.*

16 *Uo.*

17 FERENCZY: *A politika..., i. m.*, 8–11.

18 *Uo.*, 12–13.

államokra vonatkozó információk csak említés szintjén merülnek fel (pl. Kanada, Ausztrália, Afrika). Mindez széles látóköréről és tájékozottságáról tesz tanúbizonyságot, amelytől a komparatív kutatása igényes, térben pedig kiterjedt lesz. Mindamellett, hogy tematikusan felépített, átgondolt, logikus gondolatvezetésen keresztül tagolt ismeretanyagot kapunk, egy minden elemében alaposan kidolgozott műről is beszélhetünk.

Témakörök szerint rendszerezi és sorolja be az államokat. A bevezetés után öt részre tagolja a tartalmi részt, melyekben a következőket definiálja, illetve körüljárja: az állam fogalmát; az állam formáját; az állam törvényhozó hatalmát; az állam végrehajtó hatalmát; az állam közigazgatási feladatait. Ezen részeket pedig kategorizálja is, mint Általános államtan, Alkotmánytan I. rész, Alkotmánytan II. rész, Közigazgatástan I. rész, Közigazgatástan II. rész,¹⁹ ezzel is átláthatóvá téve a jogtanulóknak szánt (tan)könyvet. Az összehasonlítást pedig nem az egymást követő országok sorrendjében valósítja meg, hanem a könyv különböző fejezetein, témakörein belül. Ettől lesz valóban komparatív a vizsgálata.

Választott módszertanát Ferenczy azzal indokolja, hogy nem lehet mindig a külföldi minta alapján eljárni. Szerinte a nyugati nemzetek – a tételes államjog keretében – az egyes belföldi intézményeket hasonlítják össze más államok tételes államintézményeivel, az elméleti államtan elveivel. Ezeket lényegesen egyszerűbbnek tartja. Az ehhez hasonló módszert alkalmazza egyébként a francia Esmein *„Elements du droit constitutionnel français et comparé”*²⁰ című könyvében. Ferenczy azonban ettől eltérőnek ítéli meg a magyar közjog rendszerét. Sajátos közjogról ír, amely a nyugati államjogoktól nagymértékben elüt, ezért a magyar összehasonlítás esetében az államok tételes államintézményeit külön, önálló rendszerbe, a politikának az elméleti rendszerébe illesztve kell görcső alá venni.²¹

Ferenczy maga is jog-összehasonlításra hivatkozik, mikor ezzel vezeti fel könyvét: „A könyv ezen kitűzött célja érdekében lehetetlen volt mellőzni az összehasonlító államjog tételes anyagát, melyet egybe kellett olvasztani a tulajdonképpeni *politika, az elméleti államtan anyagával*”.²² Tehát ennek mentén törekszik minél bővebb tudást átadni alkotmányjogi, közigazgatás-jogi területen.

Sok esetben ügyesen csempészi bele a témakörök általános meghatározása után az egyes országokra vonatkozó sajátosságokat. Azonban az is szembetűnő, hogy más esetekben kiemel egy-egy államot és azt elemzi adott fejezeteken belül. Az államforma fejezetben például külön-külön taglalja a modern Belgium, illetve az ókori Róma vagy éppen Spárta alkotmányát. Kérdés az, hogy ennyire eltérő hátterű és korú államokat mennyire lehet egyáltalán összehasonlítani.

Ferenczy szándéka nem pusztán egy leíró tanulmány elkészítése volt, hanem inkább az, hogy általános igazságokat és úgynevezett elveket is megállapítson a természettudományi vagy induktív módszer segítségével. Ezáltal a kutatást először a jelenségek ismétlődéséből

19 FERENCZY: *A politika...*, i. m., VIII–XII.

20 Adhémar ESMEIN: *Éléments de droit constitutionnel français et comparé*, 1899, újra kiadva: Éditions Panthéon-Assas, Párizs, 2001.

21 FERENCZY: *A politika...*, i. m., VI–VII.

22 Uo., VII.

állítja fel, általánosít, s elvképet, igazságképet állít fel.²³ Mindamellet deduktív módszert is alkalmaz, amely esetében a lényegét kiemeli, majd a lényegest a mellékestől elválasztja, és okozati kapcsolatot állapít meg.²⁴ Tudományos mű lévén szempontként határozza meg, hogy „A politika, mint a legbonyolultabb társas jelenségeket vizsgáló tudomány, természetesen legkevésbé nélkülözheti a hypothesiseket s kutatásaiban segítő eszközül túlnyomóan egy-egy előzetes, minden valószínűség szerint helyes feltevést használ, szóval a deduktív módszert alkalmazza.”²⁵ Ezenkívül pedig a történeti módszer használata sem kerüli el a szerző figyelmét, amely a politikai analízisre tekintettel sem megkerülhető. A kutatás során ugyanis a történelem által nyújtott igazolások állnak rendelkezésre, eszközei anyagát túlnyomóan a történeti tapasztalatokból meríti.²⁶

Ferenczy egy elemi – jelenleg is mértékadó – tényre is felhívja a figyelmet könyvében, a tudomány elméleti megalapozottságának fontosságára. Elgondolkodtató kérdésnek tartja azt, hogy kereshető-e összefüggés a gyakorlati értelemben vett (és az ő felfogásában is szereplő) politika és az elméleti politika, azaz a tudomány között. Egyes vélekedések szerint a problémakör tudományos megközelítése, illetve létjoga nem értelmezhető. A gyakorlati politika ügyességet, rátermettséget jelent, melyet egzakt módon tanítani nem lehet. Azonban az elméleti politika célja nem határozható meg abban, hogy kizárólagosan gyakorlati politikusokat neveljen és készítse elő. Másrésről pedig „szükség van egy oly tudományra, mely a gyakorlati politika igényeitől függetlenül, minden célzatosság nélkül összefoglalja az államélet konkrét jelenségeit, kutatja ezek okait, összefüggéseit s kijelöli ezek fejlődési irányait.”²⁷

4. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KONKLÚZIÓ

Összefoglalóan elmondható, hogy Ferenczy könyve összehasonlító alapon „a modern állam életjelenségeit vizsgálja, modern államintézményeket taglal”. Ily módon szemlélteti a modern államtudomány főbb körvonalait, az állambölcsekedés és a gyakorlati államélet jelentősebb elveit és problémáit fejtegeti.²⁸ A szerző azt állítja, hogy nemzetközi összehasonlítás nélkül csak felületes és általános tudásra teszünk szert. Mindazonáltal, ha megismerjük a hazai államjogunkat, az általános államelméleteket, még nem leszünk tisztában az ezeken alapuló és azokat igazoló más állambeli intézményekkel.²⁹

Ferenczy törekedett a politikai elméleteket és a megfelelő tételes államintézményeket egymással szerves kapcsolatba, összefüggésbe hozni. Ezen felhalmozott tudást, illetve a kor addigi ismeretanyagát pedig egy kötetben összefoglalóan rendszerezte, amely nemcsak az akkori jogtanulóknak szolgált szakirodalomként, hanem a jelenkor egyik értékes, komparatiztikai forrásanyagává is vált.

23 Uo., 6.

24 Uo.

25 Uo., 6.

26 Uo., 6–7.

27 Uo., 3–4.

28 Uo., V–VI.

29 Uo., VII.

Megfelelve a kor akkori felfogásának, miszerint a „politika” két aspektusból (alkotmánytan, közigazgatástan) vizsgálható, Ferenczy kutatása során e téren is a teljességre törekedett. Mindamellett a „közigazgatási politika” kritériuma is érvényesül művében, azaz az összevetés, a jobb megoldásra való törekvés. Ezáltal pedig az értékelés szemszögéből is vizsgálat alá veszi a közigazgatás szervezetét és működését.³⁰

Végezetül az író egy gondolatát tenném írásom fő üzenetévé, melyre alapozva a könyvet is írta: „*A tudományos politikai mű, még ha tekintettel is van a gyakorlati politika kérdéseire és szükségleteire, nem napi vagy pártérdekeket tart szem előtt, hanem egyetlen célja, hogy a tudomány addigi álláspontját saját tudományos vizsgálódásának eredményével előbbre vigye, fogalmakat tisztázzon, általános igazságot állapítson meg.*”³¹ Ha pedig ezt összehasonlító módon teszi a kutató, minden bizonnyal eredményes vizsgálatot végez, vélhetően újszerű tézisek megállapításával.

30 ARCZT: *i. m.*, 87.

31 FERENCZY: *A politika...*, *i. m.*, 7.